

kunne man tænke sig, at den på sigt viste sig at være en attraktiv måde at organisere store, sammensatte lande som Kina og Indien på. Ligesom det hedengangne hellige romerske rige tæller EU's generalieblad både positivt og negativt. På negativsiden er den manglende evne til at føre en overbevisende magtpolitik – Balkan-krigene i 1990'erne står tilbage som en skamplet. Omvendt opregnes inkorporeringen af Østeuropa efter den kolde krigs afslutning som en stor triumf. En amerikaner som James betragter de nuværende udfordringer for den liberale, sekulære samfundsorden – som den store ikke-europæiske indvandring har skabt – med opmærksomhed. Europa tilbyder sig altså ikke som nogen uproblematisk model, og James kan da heller ikke modstå fristelsen til afslutningsvis at gøre Voltaires berømte karakteristisk af Det Hellige Romerske Rige – at det hverken var romersk, et imperium eller helligt – til sin, møntet på vores dages EU.

Sammenfattende er *The Roman Predicament* en både sober og interessant diagnose af mange af de storpolitiske spørgsmål, der præger tiden. Den historiske sammenligning skamrides ikke, men bruges mådeholdent til at oplyse i stedet for at skabe sensation. Et element, man dog måske kunne fremdrage til kritik, er, at tidsdimensionen ofte mangler i den historisk informerede diagnose af samtidens problemer. Måske er der en tendens til, at imperier undergraver sig selv, men det romerske imperium dominerede trods alt Middelhavet i hen ved et halvt millennium. Imperier har altså sagtens kunnet eksistere sammen med et relativt højt niveau af spændinger og konflikter. Hvorfor skulle det ikke også fremover være tilfældet?

EGON FLAIG: Ritualiserede Politik. Zeichen, Gesten, und Herrschaft im Alten Rom. Göttingen 2003, Vandenhoeck & Ruprecht. 288 sider. 41,90 EUR.

Hvad er det for regler, som styrer det politiske spil? Det er det grundlæggende spørgsmål, som driver Egon Flaig i hans intellektuelt stimulerende og teoretisk ambitiøse bog om den romerske republik. Bogen er udgivet som første bind i en serie om *Historische Semantik*. I århundreder har den romerske republikanske forfatning tiltrukket sig opmærksomhed fra politiske teoretikere og historikere. Men det var en uskrevet forfatning. Det tydeliggør, at de formelle regler nødvendigvis måtte være under konstant genforhandling og omfortolkning. Romersk politik var et spil, som ikke styredes alene af et formelt sæt

regler eller en uforanderlig grammatik; romersk politik anskues bedst som en foranderlig kulturel eller semantisk praksis, som det angives af Flaig med et nik til sin læremester, nu afdøde Pierre Bourdieu, til hvis minde bogen i øvrigt er dedikeret (p. 10).

Fokus for undersøgelsens 11 kapitler bliver da ikke så meget de formelle regler som hele den mængde af offentlige ritualer og kulturel betydningsdannelse, de politiske aktører benyttede sig af og derigennem konstituerede et politisk rum eller felt. Dermed går Flaig bevidst imod den trend, anført af Fergus Millar, der siden 1990'erne på ny har rejst debatten, om den romerske republik ikke kan betragtes som et demokrati. Det spørgsmål spiller Flaig ikke ret meget blæk på. Nok var der formelt set folkeforsamlinger, men de var ikke den drivende kraft i Flaigs version af romersk politik i praksis. Ud over Bourdieu henvises til inspiration fra semiotikken og den Geertz'ske udgave af kulturanalysen. Det er altså på sin vis en *thick description* af romersk politik vi her præsenteres for, en undersøgelse af, hvordan tegnene betyder, skaber mening. Ét kapitel analyserer den romerske triumf som et offentligt, politisk ritual. Et andet kapitel behandler de aristokratiske slægters begravelsesprocessioner. Andre ser på den retoriske mobilisering af fortidens store *exempla*, brug af politisk ladet symbolsk gestik, offentlige skuespil og lege. Men hvis man forventer en behandling af romersk politik efter den Geertz'ske læst, går man alligevel galt i byen. Langt mere end en tæt beskrevet antropologisk kulturanalyse er der tale om en strengt sociologisk studie. Webers historiske sociologi er det egentlige udgangspunkt for Flaigs arbejde (p. 11). I et kompromisløst opgør med tysk forskningstradition er forskningsreferencer og kildecitater da også reduceret til et absolut minimum. Flaig's arbejde er kendetegnet ved en streng, næsten asketisk intellektuel økonomi. Det er en åndsaristokrat man møder, og det er aldrig kedeligt, men måske nok nogle gange egensindigt.

For Flaig bliver følgende spørgsmål grundlæggende: Hvis romersk politik, trods folkeforsamlingerne, forblev et adelsvælde, hvordan sikrede man da borgerbefolkningens loyalitet og identifikation med det herskende styre? Hvorfor adlød man, hvorfor lod man sig i stort tal udskrive til tjeneste i hæren, hvorfor gennemtvang man ikke politiske ændringer (p.14-17)? Her bygges videre på de to franske historikere Paul Veyne og Claude Nicolet, der i 1970'erne hver for sig belyste dele af det spørgsmål. Med sin *Le pain et la cirque* (1976) søgte Veyne at analysere den symbolske og materielle udveksling af gaver mellem det regerende aristokrati og borgerbefolkningen i de græsk-romerske by-

stater. Ved at kanalisere velstanden over i offentlige bygningsværker og ceremonier demonstrerede det herskende oligarki på en og samme tid sin forrang inden for bystaten og sin loyalitet over for almenvellet. Den dimension udbygger Flaig nu i kapitlerne, der analyserer det offentlige ceremoniel og ritualer. Nicolet placerede en stor del af den romerske borgerbefolkings politiske betydning uden for de ofte studerede folkeforsamlinger. Det kombinerer Flaig med Martin Jehnes observation, at der næsten ikke findes nogle eksempler fra den romerske republik på, at folkeforsamlinger har forkastet stillede lovforslag. Deres funktion var i langt højere grad at fungere som et konsensusorgan, hvor befolkningen blev kaldt sammen for at give tilslutning til den allerede af senatsaristokratiet besluttede politik. Her var der ikke tale om et valg, tilslutning var forventet. Kun i ganske særlige situationer, hvor aristokratiet selv var dybt splittet, opstod der sprækker, hvor modstand kunne komme til udtryk (kap. 8-10).

Hvis folket/plebs sjældent udviklede en egentlig politisk vilje, fungerede det derimod som en slags vagthund om en konservativ fortolkning af den romerske samfundsorden. Det kom til udtryk uden for folkeforsamlingerne, fx ved offentlige processioner eller teaterforestillinger, hvor større grupper kunne give udtryk for mishag og håne medlemmer af det regerende aristokrati, hvis de havde forbrudt sig mod den offentlige moral eller traditionel praksis. I moderne republikansk og konstitutionel tænkning betragtes folket ofte som et potentielt uroelement. Rettigheder og begrænsninger af magtudøvelsen skal i teorien sikre individet ikke kun mod øvrigheden, men nok så meget mod den 'gemene hobs' vilkårlige stemninger og krav om øjeblikkelig handling. Ikke hos Flaig, her er det lige modsat. Den brede befolkning tilskrives hos ham en disciplinerende funktion, der i det mindste i en periode var med til at holde sammen på aristokratiet og sikre, at magthaverne drev deres spil med et mindstemål af blik for almenvellet: »Die Politik der Aristokratie fand an den Reaktionsformen der Plebs eine materielle Grenze und am Wissen um die Möglichkeit solcher Reaktionen eine kognitive Schranke. Die ausserinstitutionellen Aktionen bestimmten massgeblich mit, was und worüber entschieden wurde.« (p. 223, cf. 227). Man aner her indflydelsen fra Lasletts *face to face society*, der dog ikke nævnes i bogen.

Mens folkeforsamlingernes politiske rolle dermed nedtones, gør Flaig derimod en del ud af de såkaldte »contiones« (pp. 193-99). De er ofte blevet lidt stedmoderligt behandlet i de hyppige fremstillinger af den republikanske forfatnings institutioner. En *contio* var et mere

uformelt offentligt møde, der gik forud for folkeforsamlingerne. Den havde ingen beslutningskraft, men da der ikke foregik forhandlinger på selve folkeforsamlingen, brugte de politiske ledere at præsentere deres lovforslag for borgerbefolkningen på en forudgående *contio*. Her fik de, i Flaigs fortolkning, mulighed for at teste deres ideers popularitet eller lodde dybden af eventuel modstand. På den led kunne man nå at trække forslag, som vakte stærk utilfredshed, uden det kom til en formel afstemning, og således bevare den politiske konsensus.

Flaig har utvivlsomt afdækket en væsentlig dimension i den romerske republikanske politiske kultur. Men det underliggende begreb om republikansk politik er langt fra uden problemer. For Flaig politiseres den romerske borgerbefolkning, *plebs*, først for alvor, når den optræder samlet over for senatsaristokratiet, de politiske magthavere (fx p. 242). Det får ham til at lægge fokuset på lovgivningsaktivitet i sin diskussion af folkeforsamlingerne og deres politiske betydning. Men det var ikke her vægten lå, ikke på folkeforsamlingerne og ikke i romersk politik. Her var det centrale spørgsmål snarere at opnå valg til de magtfulde og prestigegivende embedsposter. De gav indflydelse og adgang til at fordele store ressourcer. Romersk politik var mere et spørgsmål om klientelistiske koalitioner, der konkurrerede om adgang til de ressourcer imperiet genererede, end om modsatrettede politiske programmer. Ser man på romersk politik gennem en linse indstillet på det sidste, så er det iøjnefaldende jo netop, at *plebs* ofte ikke havde stærke præferencer, som Flaig skriver (p. 173). Men forskydes fokus i billedet fra lovgivning til valg, bliver billedet af romersk politik meget mere dynamisk og folkeforsamlingerne mere end et sted, hvor konsensus udtrykkes. Det var også her nogle adelsslægter vandt nye embeder, mens andre tabte.

Flaig er naturligvis ikke ubekendt med det klientelistiske element i romersk politisk kultur, som behandles flere steder. Men dette aspekt af romersk politik bliver ikke tilstrækkeligt indarbejdet i den teoretiske analyse. Derfor når han også til den i denne anmelders øjne helt urimelige konklusion, at den romerske borgerbefolkning, *plebs*, var mere politiseret under kejserdømmet end under republikken (p. 231). Det kan være sandt nok, at folkeforsamlingerne hurtigt blev udfaset, men ved de store offentlige hestevæddeløb og gladiatorforestillinger i arenaer som Circus Maximus og Colosseum kunne store menneskemængder hyppigt og offentligt tilkendegive deres støtte eller utilfredshed med herskeren og den politiske elite, anføres det. Men det er nu at tage ideen om den romerske befolknings uformelle indflydelse på politikken lige lovlig alvorligt. Det kan godt være, at den romerske bybe-

folkning havde mulighed for ved den slags lejligheder at give udtryk for utilfredshed over for høje brødpriser o.l. til kejseren. Ærindet for Veynes *Brød og skuespil* var et opgør med forestillingen om, at den romerske befolkning var blevet afpolitiseret ved ganske enkelt at blive spist af og underholdt. Dermed forsøgte han at rette opmærksomheden mod den politiske dimension i hovedstadens symbolske og rituelle liv. Her demonstrerede kejseren sin paternalistiske og kærlige omsorg for undersåtterne, mens de fik mulighed for at hylde og akklamere herskeren. De offentlige lege og skuespil udgjorde altså et politiseret rum, men det gjorde trods alt ikke bybefolkningen til nogen bestemmende aktør i rigets regering, hvad samme Veyne også anførte. Den paternalistiske, affektive relation mellem hersker og hovedstadens befolkning synes ikke nogen stor erstatning for tabet af indflydelse på, hvem der skulle beklæde republikkens embeder.

Når Flaig når den modsatte konklusion og insisterer på bybefolkningens intensiverede politisering i hovedstaden under kejserne, kan det måske skyldes, at kulturanthropologen alligevel er endt med at dominere over sociologen. For ham handler komparation først og fremmest om at identificere forskelle mellem kulturer (p. 127, 163). Derfor er der, måske lidt overraskende, heller ikke gjort meget forsøg på at inddrage komparativ litteratur om klientelistisk politik. I stedet synes han paradoksalt at have overtaget et moderne fokus på lovgivningsaktivitet og dernæst undersøgt, hvordan det giver meget anderledes resultater i en romersk kontekst. Resultatet bliver nok, at det romerske samfunds fremmedartethed overdrives, og kulturen mystificeres. Det er imidlertid en ringe pris at betale for at gennemføre så udfordrende, tankevækkende og perspektivrig en analyse som den, Egon Flaig her præsenterer læseren for. *Ritualiserede Politik* er et væsentligt værk, der bør læses såvel inden for som uden for romersk faghistorie.

SHELDON POLLOCK: *The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India*. Berkeley, CA 2006, University of California Press. xiv + 684 sider. 80/34,95 USD (HC/PB).

I sin nye historie over sanskrit har Sheldon Pollock sat sig for at belyse, hvordan dette det mest klassiske af indiske sprog brød ud af sin strenge isolation i vedaernes religiøst-liturgiske rum for at blive det medie, hvori en ny hofkultur slog sine litterære folder, indtil det et lille årtusind senere måtte vige pladsen for mere lokale dialekter. Værket er